

وادی ہفت واد

بحثی در تاریخ اجتماعی و آثار تاریخی کرمان

جلد نخست

مایلین

دکتر محمد ابراهیم ابستادی پوری

استاد دانشگاه تهران

نسخه

سرشناسه	باستانی پاریزی، محمدابراهیم، ۱۳۰۴-۱۳۹۳.
عنوان و نام پدیدآور	وادی هفت واد: بحثی در تاریخ اجتماعی و آثار تاریخی کرمان /
مشخصات نشر	تألیف محمدابراهیم باستانی پاریزی تهران: علم، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	ج: ۱. ۰-۷۵۳-۲۲۴-۹۶۴-۹۷۸
شابک	وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت	چاپ قبلی: انجمن آثار ملی، ۱۳۵۵.
یادداشت	داشت: کتابنامه.
یادداشت	نمایه.
موضوع	کرمان -- تاریخ
موضوع	کرمان -- آثار تاریخی
رده بندی دنگره	۱۳۹۴ ب۲/۶۵/۴۷/۲۰۴۷ DSR
رده بندی	۹۵۵/۷۲۳
شماره کتابشناختی	۴۰۱ ۶۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

وادی هفت واد

بحثی در تاریخ اجتماعی و آثار تاریخی کرمان

تألیف: دکتر محمد ابراهیم باستانی پاریزی

(استاد دانشگاه تهران)

چاپ اول: ۱۳۹۴

تیراژ: ۱۱۰۰ نسخه

لیتوگرافی: کوثر

چاپ: رامین

مرکز پخش علم: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری

بن بست گرانفر، پلاک ۴، تلفن ۶۶۴۱۲۳۵۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

شابک جلد اول ۰-۷۵۳-۲۲۴-۹۶۴-۹۷۸

سِرِّ اَغَاثِ

بنام دادار بزرگ جهان

باعرض سپاس از مداره باستان کبریا بی پروردگار بزرگ و درویشا
برو اسپین پیامبران حضرت محمد مصطفی (ص) و دودمان کرامی او. جلد
اول کتاب "وادی بهشت واد" منحل بر اطلاعات مربوط به مباحث
تاریخ و جغرافیا و اوضاع اقتصادی و اجتماعی و تکنیکی جمعیت سرزمین
پنجا و کرمان به معرض انتشار و استفاده علاقه مندان گذارده میشود.
همانطور که در آغاز انتشارات مختلف انجمن آثار ملی اثرات بسیار
برای تدوین و گردآوری اطلاعات مربوط به بناها و آثار تاریخی سرزمین
کشور باستانی ایران در بر مورد کوشش شده است که تا حد امکان از دشمنان
و پژوهندگان آشنای به سرزمین زادگاه خود درخواست همکاری و همکاری

بعمل آید و بطور کلی هم اشخاص دلسوز و علاقه مند چنین یادگارها موجب
 پیشرفت منظور و نزدیک شدن به هدف مشترک را فراهم نموده اند.
 درباره سرزمین بزرگ و پر حادثه کرمان نیز به همین ترتیب عمل نمود
 و از آغاز تا لیف کتاب حاوی دانستنی های مربوط به بناهای تاریخی و
 آثار باستانی آن استازان به دانشمند و نویسنده پرکار و محقق توانا آگاهی کمتر
 محمد ابراهیم باستانی اریزی (۱) پیشنها کرد و آن با حسن قبول تلقی شد.
 اینک حاصل تحقیق و نگارش کار می که در این زمینه انجام یافته است در مجلد
 حاضر از نظر دستداران فرهنگ تاریخی و یادگارهای کهن ایران میگردد.
 مؤلف محترم کتاب حاضر از سال (۱۳۲۰) به بعد گذشته از مقالات
 تحقیقی بسیار که در روزنامه ها و مجله های مختلف نشر اندیش از سری جلد کتاب
 در زمینه های تاریخی و جغرافیائی و سیاسی و اجتماعی و ادبی و اجتماعی
 تألیف کرده اند که همه چاپ و منتشر گشته و عده ای از آنها چند بار چاپ
 رسیده و برخی از آنها به زبانهای دیگر ترجمه و چاپ شده است. (۲)
 کتاب را بنامهای آثار تاریخی کرمان در سال ۱۳۳۵ خورشیدی
 و کتاب گنجلی خان و آثار او به سال ۱۳۵۳ خورشیدی از جمله

همین تالیفات است و بدین صورت ملاحظه می شود که سالها پیش از آنکه
انجمن آثار ملی نسبت به تدوین و چاپ سلسله انتشارات خود در
باره آثار باستانی و بناهای تاریخی قسمتهای مختلف ایران اقدام
نماید، آقای دکتر باستانی پاریزی به چاپ دو کتاب سابق الذکر که در
حجبه مقصود انجمن آثار ملی است همت ورزیده اند و از این روی
همگامی و همرفت مشترکشان با انجمن در ارج گذاری و پاس داری
یادگارهای تاریخی آنست که بین عزیز بهر ثابست و معلوم میگردد و موجب
خرسندی بیشتر و پیشرفت آن نیز میباشد. منوچهر را فراموش نمی آورد.
بهمانطور که خوانندگان گرامی در مقدمه کتاب ملاحظه می نمایند
مؤلف محترم در مجلد حاضر بحث و توضیح درباره پیمانه تاریخی و جنبه های
از تاریخ اجتماعی این سه زمین پیاد و پرواخته اند که عقیده و اندیشه های
اصلی و در حقیقت عوامل زیر بنای ایجاد بناها و آثار تاریخی بهمانند
باتایید اینگونه دید و تشخیص انتظار میرود و در مجلد دوم کتاب که حاوی مطالب
مربوط به چگونگی بناهای تاریخی و آثار باستانی کرمان خواهد بود نیز آماده
گردد و در اختیار علاقه مندان قرار گیرد.

با انجام پژوهشهای علمی و کاوشهای باستانشناسی که از سال
 ۱۳۴۶ خورشیدی به بعد در نواحی مختلف سرزمین کرمان بخصوص
 بخش شهداد (خجیص) و پیرامون آن صورت پذیرفته است، همچنین
 اثر کاوشهای باستانشناسی در محل باستانی تپه بچی (واقع بین کرمان و بندر
 عباس) و بررسیهای علمی گوناگون در نواحی مپور و دمین و خراب و تل
 ابلیس و ... و شناسایی (سی کیلومتری تپه بچی)، و محلهای کانههای
 باستانی مس که است یارکشف در کاوشهای باستانشناسی از سنگونه کانهها
 فراهم می آید و دندنجوبی میوان «یافتن کانه» منتهی باستانی دوران
 عیلام و فرهنگ چند هزار ساله کشور ایران در منطقه های جنوب
 شرقی مین عزیز تاجچه حد گسترده بوده است
 اشیاء و ادوات سنگی و ظروف سفالی منقوش شده با هزاره
 سوم پیش از میلاد که در این قسمت از ایران بدست آمده است و منتهی
 بزرگ سپهر آدمی از گل خام و درفش فلزی چهار گوش با نقش آهسته
 و انسانها و حیوانات و درخت از جمله کشتیای بی نظیری بشمار می آید که تنها
 در این خطه دیده میشود و طبعاً وجو چنین تمدن و هنر عالی در این سرزمین

نشانی از پیشینهٔ تابناک چند هزار سالهٔ آن تواند بود.

از طرف دیگر با در نظر گرفتن موقعیت باستانی کرمان و بلوچستان که از سوی

غرب به خوزستان و انسان یعنی مهد تمدن درختان عیلامی و از جانب مشرق

به پاکستان یعنی جلوه گاه تمدن باستانی مہانجودار و از گوشهٔ شمال شرقی

به مالکن باستان متعدد سیستان همچون شهر سوخته و زابل پیوستگی و ارتباط دارد

اهمیت این موضوع معتد و کرمان و بلوچستان که بشرح بالا در چند سال

اخیر مورد بررسی و کاوشهای باستانشناسی واقع گشته است بیش از پیش

معلوم میگردد.

امیدوار و آرزو مند است مولف محترم کتاب با تدوین جلد دوم

تألیف نفیس خود که یقیناً حاوی اطلاعات تاریخی و پژوهشهای مربوط

به اینگونه آثار باستانی تازه پیداشده نیز خواهد بود انتشارات سنجیکان

چنین مطالب و دانستنیها را بر آورند و خاطر دوستداران آثار تاریخی

و مفاخر ملی ایران را خوشترسانند، امری که طبعاً موجب و پاسبانگری بشیرانجام خواهد بود

بمناسبت
انجمن آثار ملی

۱- به سال ۱۳۰۴ خورشیدی در دهکده پاریز از توابع سیرجان متولد شده، تحصیلات ابتدائی را در زادگاه خود و متوسط را در سیرجان و کرمان به پایان رسانید. در سال ۱۳۳۰ خورشیدی از دانشگاه ادبیات دانشگاه تهران دانشنامه لیسانس تاریخ و جغرافیا گرفت و تا سال ۱۳۳۷ خورشیدی در کرمان به دبیری و مدیریت دبیرستانها و مدتی هم به نمایندگی اداره باستانشناسی اشتغال داشت، سپس به اداره کل باستانشناسی تهران منتقل گردید، در سال ۱۳۳۸ خورشیدی به مدیریت داخلی مجله دانشگاه ادبیات و انسانیته تهران پرداخت و با گذراندن دوره دکتری تاریخ به تدریس تاریخ ایران بعد از اسلام در همان دانشگاه مشغول شد و اکنون بسم در آنجا سمت استادی دارد.

(۲) - از آن مجتهد:

۱- کرمان در قرن ۱۹ بر اساس خبرهای وزیری به زبان آلمانی ، ۲- راه ابرشیم به زبان مندانوسی ، ۳- «عشار بارز» به زبان فرانسه ، ۴- یعقوب القلیث ، الصفار به زبان عربی بوسیله دکتر محمد فتحی رئیس ، است. اللغة الفارسیة بکلیة الآداب بجامعة القاهرة چاپ قاهره (دارالوائد العربیة ۱۹۷۶) ، ۵- اقتصاد و مصفوی ترجمه شده به زبان ارمنی (روزنامه آلیکت ، چاپ تهران) .

فهرست مطالب

۱۳ مقدمه چاپ دوم

۱۷ مقدمه

۲۴۴-۲۵ فصل اول کتاب در صحنه رقابتها

روایات اساطیری، یاک، چوب، کرمان، عبور اسکندر، گذر وزیر کجاست؟، جشن باکوس، اسکندریه کرمان، جانشین اسکندر، هفت واد و بلاش و رقابت خراسان و فارس، هفت واد در کجا بود؟، کرمان در صدر اسلام، کرمان در رقابت بنی امیه و بنی عباس، سیستم حکومت عباسی، انساب طاهریان، رقابت سیستان و خراسان، اناس کجاست؟، عشایر فارس در کرمان، رقابت ماورالنهر و دیلمان، رقابت فارس و بغداد، بازهم فارس و خراسان، سعید و دیلمیان، گرگ بیابان و کرمان، رقابت سلجوقیان و غزنویان، اقتصاد شبانی، رقابت پس عموها، عموها و عموزادگان، در کسوت زنان، انقلاب کرمان، فارس پیس و پرو، یزد در زندان پسر، رقابت برادران، یک هفته سه پادشاه، نعل بها، نه مردی نه زن، رقابت غلامان، مرگ در خفتان گرم، خوشه های پرچم دار، شورش نان، بازیه غز پدیدار می شود، غوغای ترک و تازی، تخم قاورد بر افتاد، دینار تثبیت می شود، رقابت غز و ترک، یزد تحریک می کند، سرهنگ طغیانگر، چهره درخشان، رقابت ایگ، گوسفند یا آدم، مقاومت قراختانیان و خوارزمشاهیان، جواب محترمانه، بهانه مرگ، رقابت مغول و عرب، اتابکان و خوارزمشاهیان، رقابت خانوادگی، یزد هم به میدان آمد، بدگمانی سیاسی و خانوادگی، جلال الدین ساختگی،

چوب صدگان، زنی انتخاب می شود. رقابت مادر و فرزند، رقص مادر، پناهنده به هند، رقیب تراشی، شاه هرموز، سکنه ناقص، رقابت برادر و خواهر، سلطانی و ترکانی، زنی خفه می شود، حکومت محمدشاه، رقابت خراسان و یزد، حکام متعدد و متوالی، سلسله ای قوی تأسیس می شود، فارس و یزد با هم در می افتند، جنگ روسنجان، شیخ کشته می شود، پدری کور می شود، شراب و کتاب، رقابت سران ران و مظفریان، آهنی آب داده می شود، بیائید متحد شویم، صاعقه هم ساکت است، مغره قتل، جوانمرگی مهاجم، پناه به سعدی، امراء حمله می کنند، صوفیه کمک می دهد، درویش قلدر، حالا نوبت آذربایجان است، کاروانی از سر، حکومت شیرازی، حیان گوسفند، باز هم خراسان، شیرجنگ، سنگباران سیدی علی، غلامان آزاد، ربکان هم رسیدند، سپاه کرمان و مأموریت جنگ ها، افشارها جان می گیرند، مکرر تاراج شاه عباس، بگتاش خان غران، ضربه قزلباش، ذوالقدر یا افشار، تریاک خوارها، جنگ ذوالقدر و افشار، سری در پای پدر، سیاست شاه عباس، سرمار و دست دشمن، شمشیر و کفن بگردن، مردان بزرگ و یاران بزرگ، گنجعلی خان حاکم کرمان، سپاه کرمان در خدمت شاه عباس، مرگ از پشت بام، کرمان بعد از گنجعلی خان، کرمان در رقابت صدراعظم، دست بردامان افغان، رقابت شاه و وزیر، کرمان و همدان، زرتشتیان و افغان ها، نصرالله گبر، سید احمد صفوی و رقابت افغان، شاه در رنج، ملا، نادر بلند می شود، کله منارها، کرمان پس از نادر، باز هم رقابت فارس و کرمان، قیام تقی خان درانی، اسارات درانی، سیستان هم علاوه شد، دعوت از لطفعلی خان زند، رقابت صوفیه و متشرعه، آقا محمدخان عازم کرمان، کرمان و قاجاریه، رقابت شاهزادگان، بستگی ها، هنوز زود نیست، طغیان کویر، راور و یزد همراه شدند، رقابت برادران، آقاخان وارد معرکه شد، وکیل الملک آبادی خواه، تحولات سیاسی

فصل دوم: آب و خاک کرمان

۲۴۵-۲۵۸

جغرافیای تاریخی، اقلیم و آب و هوا، حاکم نشین، شهرستان‌های اطراف

فصل سوم: روز بازار تاریخی

۲۵۹-۳۴۰

اقتصاد کرمان، قنات، تخصص در حفر قنات، منبع اصلی درآمد، حجاج هم
 نهمید مالیات سرکلاه، توسعه تجارت، تجارت جیرفت، غارت تجارتخانه‌ها،
 قحطی بزرگ، قیمت نان، قیمت دینار و ملک دینار غز، مصادره مردم، تغییر راه
 تجارت، باران، لیاقت درآمد بنادر عمان، اموال کرمان در خوارزم، چین و
 مغول چه می‌خواستند؟ مصادره مردم، نای خاتونی، یک بودجه مغولی، هر
 کرمانی یک دینار، دینار ایرانی؟ قحطی و فقر، باز هم ششصد هزار دینار، فارس
 عامل مقاطعه، مظفریان و شایعه راهبریشم، جای پای زن، عزای پادشاه، رعایای
 فقیر و مظلوم، سکه بنام تیمور، یک سکه و دویست هزار دینار، راه تجارت
 دریا، غارت‌های جدید، ناحفاظی و ظلم، شکفتن عصر صفوی، فترت و
 آشفتگی نادری، خان‌خانی عصر زندیه، ظهور افغان و اقتصاد کرمان، درآمد
 کشاورزی، سد و سدبندی، آب جیرفت، ذخیره آب، پسته محمول طلانی، حنا،
 خرما، زیره و کتیرا، وسمه، دام‌داری، قالی و شال، کارگاه‌های قالی، صادرات،
 کارخانه‌ها، صنایع معدنی، ذغال سنگ، سرچشمه پاریز

فصل چهارم: دنیای دین

۳۴۱-۴۲۲

پیش از اسلام، همزیستی مسالمت‌آمیز، نخستین مسجد، چوب شجره در بم،
 خوارج در کرمان، ازارقه، سختگیری بر زرتشتیان، یعقوب لیث و خوارج کرمان،
 شیعه و آل بویه، حمیدالدین کرمانی، تصوف در عهد سلجوقیان، خانقاه و
 رباط، الحاد پادشاه، حسن صباح در کرمان، لاطاعة للمخلوق، ترور شخصیت

ها، همکاری با عمان، قتل شرعی مخالفان، تصوف و عرفان، روحانیان و انقلاب، نان پاره علماء، رجال در لباس فقر، تبعید مرد خدا، دهان دوختن، اوقاف و ملک زوزن، روحانیت قراختایی، پیش برد اهل سنت، استادان خارجی در کرمان، پادشاه قرآن نویس، پادشاه محتسب، بت پرستان اوغان، خطبه بنام باسیان، کتاب سوزان، موی حضرت رسول، باز هم بیعت، وضو دریخ، نیم بریان و عرفان، خانقاه پناهگاه مردم، شمس الدین ابراهیم، پشت بدیوار مکن، بیطار و انجی، چوب پشت سر سلطان، شاه نعمت الله، شاه ولی و پیش گوئیاها بعد از زلباش، زرتشتیان پس از صفویه، زرتشتیان چه می گویند؟، خیرات شاه عباسی، کمک به افغان، چرا کمک کردند، مهاجرت زرتشتیان، دین الهی، جزیه چگور، بغوش، فرمان شاه، سواد فرمان مهرنشان همایونی، مدارس و آتشکده، اسماعیلیان - مدید - شبخه، اخوان الصفا و کرمانی، ارکان شیخیه، باب و شیخیه

فصل پنجم: عشایر و قبایل

۴۲۳-۵۰۲

کاری و کرمان، بارز و کوچ، برزکوه، جبال بارز، سوزان و قاورد، یعقوب و کوچ، تسمیه بارز، پاریز، اسکان عشایر، بارزانی، ترکمان، تاجیک عشایر مخالف، آل مظفر، زن طلاق، فداکاری پهلوان، شایعه مرگ، مصالحه شاه شجاع، نوروزی ها، عرب فارس، لر ها، ایل افشار، تیره های ایلات کرمان، ایل بادچی

۵۰۳

فهرست اعلام

مقدمه چاپ دوم

انتشار چاپ اول کتاب وادع هفتواد در سال ۱۳۵۵ توسط انجمن آثار ملی صورت گرفت. همانگونه که در مقدمه شادروان باستانی پاریزی ذکر شده پنج بخش از هفت بخش مورد تالار کتاب در جلد اول منظور و دو بخش مهم آثار تاریخی بجامانده در کرمان و همینطور جریحه عکسها و نقشه‌های تاریخی کرمان به همراه فهرست به جلد دوم اضافه شده است.

در حیات مرحوم پدر شاهد بودیم که عموها موضوعات مربوط به یک کتاب یا مقاله، از تهیه فیشها و جمع‌آوری مراجع تا عکسها و مدارک مربوط در کاغذ و پاکت‌های کوچک آغاز می‌شد. سپس دسته‌بندی متن اصلی بر مبنای همین اسناد انجام و جهت حروفچینی به مؤسسات مربوطه (ناشران - روزنامه‌ها یا مجلات) ارجاع می‌گشت. اما متن نهایی کتاب یا مقاله را در مرحله غلط‌گیری‌های مکرر نمونه اولیه و رفت و برگشت آن با چاپخانه شکل می‌گرفت. انجام این تصحیحات، اضافات، پانویسها و جابجایی موضوعات، عموماً همراه با تذکرات دوستانه و از سر لطف همکاران حروفچین، مصحح و ناشر و خنده و روی گشاده و پاسخ‌های مهربانانه پدر به آنان بود.

از همان روزی نیز که اولین نسخه کتاب یا مقاله‌شان منتشر می‌شد و به دست‌شان می‌رسید، یادداشت‌های تصحیحی و تکمیلی در لابه‌لای صفحات

کتاب چاپ شده جا خوش می‌کرد. حجم این یادداشت‌ها گاهی آنچنان زیاد بود که کتاب و یادداشت‌ها در پاکت جدایی از کتاب‌های کتابخانه نگهداری می‌شد تا خودشان در زمان تجدید چاپ کتاب آن‌ها را تنظیم و در جای خود قرار دهند.

پس از درگذشت ایشان سعی کرده‌ایم به تدریج و تا حد امکان یادداشت‌ها مدارک مربوط به هر کتاب را از لابه‌لای انبوه فیش‌ها و یادداشت‌ها و کزتن‌های عکس و نقشه استخراج و دسته‌بندی کنیم تا چنانچه نیاز به تجدید چاپ شود، آخرین نصیحات مورد نظر ایشان اعمال شود. اگر چه بضاعت ادبی و سواد اندک ما و مهمتر از آن، نقطه‌نظر و زاویه دید خاص ایشان نسبت به مسائل که هدایه با مقتضیات زمان و دوره جدید چاپ آن اثر همخوان می‌شد - توانایی انجام کامل کار را از ما سلب می‌کند.

در مورد کتاب حاضر موارد زیر قابل عرض است:

الف - روی کتاب اصلی یادداشت‌ها را تا جایی که به جز اصلاح برخی نام‌ها از سوی ایشان مشاهده نشده و ما این تاریخ پرونده و بسته خاصی که مربوط به این کتاب باشد نیافته‌ایم، درج می‌کنیم که برای کتاب دیگری (تن آدمی شریف است)، حداقل سه برابر حجم کتاب اصلی دستنوشته و فیش یافت شده است.

عناوین کتاب تاریخی دیگری که ایشان در همان سال، تاریخ شاهی قراختیایان (۱۳۵۵) - و سالهای بعد - تذکره صفویه کرمان (۱۳۶۹)، رساله کاتب کرمانی (۱۳۷۱) و صحیفه الارشاد (۱۳۸۴) - در مورد کرمان به چاپ رسانده‌اند، حکایت از دستیابی ایشان به منابع و مآخذ جدیدی در خصوص تاریخ کرمان دارد. اما عدم تکمیل و یا اصلاح این کتاب بر مبنای فوق، موضوعی است که احیاناً محققین و متخصصین تاریخ پس از مقابله متن این کتاب با دیگر کتب یادشده می‌توانند دلیل آنرا اعلام فرمایند.

ب - طبق متن کتاب حاضر، قرار بود در جلد دوم کتاب، شرح آثار تاریخی کرمان، عکس‌ها، نقشه‌ها و فهرست اعلام به چاپ برسد. در مورد آثار تاریخی کرمان، مرحوم پدر در سال‌های اولیه دهه سی خورشیدی دو کتاب کوچک به نام «نشریه فرهنگ استان کرمان» و «راهنمای آثار تاریخی استان کرمان» به چاپ رساندند. انتشار این کتاب‌ها در آن سال‌ها در نوع خود کاری جدید بود.

از اواخر دهه چهل خورشیدی کتب متعددی به عنوان راهنمای آثار تاریخی - برای تمام ایران و منجمله کرمان - منتشر شد. بنابراین، احتیاط پدر در چاپ کتاب همان دو کتاب و به خصوص عکس‌های قدیمی و با کیفیت پایین، به مورد بی‌منطق نبود و لازم بود که متن جدیدی به عنوان جلد دوم کتاب تدوین شود.

به نظر می‌رسد سیر تحولات اجتماعی سالهای ۵۶ تا ۶۰، احیاناً مسکوت ماندن وظایف و تأخیرهای انجمن آثار ملی و نهایتاً ظهور و حضور محققین و متخصصان رشته‌های مختلف، منجمله متخصصان آثار و ابنیه تاریخی در جامعه علمی، پدر را از ادامه کار در انتشار جلد دوم کتاب منصرف نمود. اگرچه، وجود صد عکس و نقشه و سند از آثار تاریخی کرمان در کتابخانه پدر تمایل و علاقه‌شان را به تدوین چنین کتابی نشان می‌دهد.

ج - آمار تولیدات کشاورزی و صنعتی استان که در اواخر فصل سوم درج شده است، مربوط به دهه چهل و پنجاه خورشیدی است و به روز نشده است.

د - کتابهای پدر طی سالهای ۱۳۲۳ تا حال حاضر به توسط بیش از سی ناشر مختلف، با سلیقه‌ها و توانایی‌ها و امکانات چاپ متفاوت چاپ و نشر شده است. ایشان در اوایل دهه هفتاد خورشیدی تصمیم گرفتند تجدید چاپ کتابهای قبلی و چاپ کتابهای جدیدشان به وسیله یک ناشر و در

یک قطع و اندازه و شکل تقریباً مشابه صورت گیرد. این خواسته به مدد نشر علم در همان سالها امکان پذیر شد. تا زمان حیات ایشان، توافقات مربوط به انتقال اجازه چاپ از دیگر ناشران به نشر علم توسط خودشان و جناب آقای مهدی علمی انجام می گرفت. پس از درگذشت ایشان، در مذاکره با نشر علم به نظر رسید چاپ و انتشار کتاب نایاب مرحوم باستانی پاریزی در اولویت تجدید چاپ قرار گیرد. به همین منظور، با ابراز علاقه نشر علم مقرر شد کتاب «وادی هفتواد» که اجازه چاپ و نشر آن متعلق به انجمن آثار ملی قبلی - انجمن آثار و مفاخر فرهنگی فعلی - بود، از بیست و هشت سال تجدید چاپ شود.

به لطف مسئولان - رزم انجمن آثار و مفاخر فرهنگی - استادان گرامی، جناب آقای دکتر مهیار محقق و جناب آقای دکتر توفیق سبحانی - با انتقال اجازه انتشار کتاب به خانواده شادروان باستانی پاریزی موافقت شد و زمینه برای تجدید چاپ کتاب فراهم آمد.

در فرایند تجدید چاپ کتاب، همی شد اصلاحات معدود مورد نظر نویسنده انجام و اغلاط چاپی آن نیز اصلاح شود. اسامی در آن، فهرست اعلام کتاب نیز استخراج و به متن آن اضافه شد. این امور تماماً به محنت و با زحمت سرکار خانم دردانه دُرّه، عروس آن شادروان به انجام رسید.

در پایان با توجه به خواسته شادروان باستانی پاریزی در اولین بخش دوم کتاب، تحت عناوین آثار تاریخی کرمان و نقشه ها و عکس های تاریخی، امیدواریم نویسنده یا نویسندگان کرمانی و متخصصین در زمینه آثار تاریخی کرمان به نام خود و تنها تحت عنوان جلد دوم وادی هفتواد، بخش مورد نظر ایشان را که مطمئناً در هماهنگی با موضوعات جلد اول است، با یاری نشر محترم علم تهیه و منتشر سازند.

حمید - حمیده باستانی پاریزی

دیماه ۱۳۹۳

مقدمه

خوشا باد عنبر نسیم سحر
خوشا وقت آن مرغ دستسرا،
زمن تا چه آمد که چرخ بلند
به بغداد بهر چه سازم وطن؟
که بر خاک کرمانش باشد گذر
که دارد در آن بوم مأوا و جای
از آن خاک پاکم به غربت فکند
که ناید بیجز دجله در چشم من
خواجو کرمانی

چند سال پیش که انجمن شریف آثار ملی به بنا - پیشنهاد فرمود
که رساله‌ای در باب احوال و آثار تاریخی کرمان تدوین کنیم طبعاً به
جان و دل پذیرفتم، زیرا انجام این وظیفه را در حکم دای دین و
تکلیف می‌دانستم - دین و تکلیفی که سال‌های سال، نسیم دلکش
دشت‌های وسیع کرمان، و فضای دلپذیر کوهستان‌های آن ولایت، بر
عهده جان و دل من نهاده بوده است.

انجمن آثار ملی که سال‌هاست «با خشت و گل» این مملکت کار
دارد، از دیرباز به «جان و دل» مردم نیز پرداخته و دست به انتشار یک

مجموعه بزرگ و بی نظیر و اصیل زده است که شامل اطلاعات کلی تاریخی و باستانشناسی مربوط به سراسر ایران زمین می شود، و هم - اکنون قسمت های بزرگی انتشارات آن مربوط به خراسان و مازندران و گیلان و آذربایجان و لرستان و خوزستان و فارس و اصفهان و یزد و سواحل و بنادر جنوب کشور، در گوشه کتابخانه های اهل تحقیق و دوستداران این آب و خاک جای گرفته و در واقع توان گفت «در سرتاسر دشت خاوران سنگی نیست» که از جانب انجمن آثار ملی، برای شناختن مرفی و حفظ و حمایت آن سنگ و خاک - که جنبه تاریخی داشت باشد ندمی یا قلمی زده نشده باشد.

کتاب حاضر - که در سال ۱۳۰۵ منتشر خواهد شد - مربوط به سرزمین وسیع کرمان می شود، سنگی که به اندازه نصف کشور فرانسه یا تمام سرزمین انگلستان وسعت خاک دارد، و تا پنجاه سال پیش تحت عنوان «مملکت کرمان و بلوچستان» در تاریخ ایران نام گذاری می شد، و تنها خاک «چابهار» آن به اندازه تمام بلژیک وسعت دارد.^(۱)

طرح تنظیم این کتاب، به اشاره دوست گرانمای آقای ایرج افشار، سال ها پیش ریخته شد و بنابر تصویب هیئت محترم موسسین انجمن آثار ملی، انتشار آن در جمع کتب آن انجمن مورد نظر قرار گرفت، و مرد نامدار سپاهی و سیاسی صاحب همت، شادروان تیمسار سپهبد آق اولی - رئیس وقت هیئت مدیره انجمن آثار ملی، ترتیب انجام آن

۱. بلژیک سی هزار کیلومتر مربع، و چابهار ۲۹/۷۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد.

را داد و هم اکنون به کوشش جناب آقای حسین قدس نسختی، جانشین آن رادمرد نامی به مرحله انتشار می‌رسد.

البته، هدف اصلی درین مجموعه انتشارات، معرفی و حفظ ابنیه و آثاری است که از روزگاران گذشته باقی مانده، و خوشبختانه «در هر قفسی» - هر بدستی - درین مملکت دهها و صدها از آن توان یافت. نگرنده در تدوین کتاب چنان اندیشید که در مرحله اول نمایی مختصر تاریخ طولانی این سرزمین را بنگارد، زیرا، تشخیص و طبقه بندی آثار تاریخی یک محل جز با شناخت تاریخ آن سرزمین، دقیقاً، امکان‌پذیر نیست و در واقع همه آثار تاریخی، بر مبنای یک نظام و روال پیوسته تاریخی روئین باید آمده، و سیر تحول هنری آن نیز تابع گذشت این روزگاران تاریخی است.

این فصل - هر چند نگارنده به اختصار در آن کوشید - اما با همه اینها خود به دوست صفحه رسید. آخر - به تراز کرد در خصوص تاریخ سرزمینی که دو هزار و پانصد سال - بل بیش - پای تاریخ دیگر سرزمین‌های مرز و بوم ایران همراه آمده است - اگر برای هر سال یک سطر هم توضیح داده شود خود دو هزار و پانصد سطر خواهد شد (و هر صفحه کتاب به هر حال بیش از بیست سطر گنجایش ندارد)!

این نکته خصوصاً در فصل اول کتاب به خوبی آشکار است که مجموعه تاریخ کرمان، تا قبل از مشروطیت، نیست مگر حاصل و برخاست رقابت‌های سیاسی همسایگان - یعنی فارس و خراسان و

احتمالاً یزد، و همه جنگ و جدال‌ها از این راه‌ها برخاسته، و همه حمله‌ها یا از شمال و یا غرب صورت گرفته، و عجب آنکه، کرمان و مردمان مسالمت جوی آن، حتی یکباره نیز سپاه به سرزمین‌های مجاور نکشیده، سلطه حکومتی بر هیچ جا نخواستند - یا لااقل بگنیم نتوانسته‌اند!

در مرحله دوم، این گمان برای من حاصل شد که به هر حال یک اثر تریخ، زاینده آب و هوا و خاک و وضع اقلیمی سرزمین خویش است، و به همین دلیل، آثار تاریخی گیلان، یا خراسان، یا آذربایجان یا اصفهان یا فارس از جهت نوع کار و نقشه بنا و نوع مصالح - خاک و سنگ و خشت و آجر - و رنگ کاشی و امثال آن، - حتی آئینه کاری - دارای خاصه‌هایی هستند که در دیگری نیست، و این امری است خیلی بدیهی و مسلم. بنابراین اشاره مختصری به وضع جغرافیایی کرمان - با آن همه آب و هوای متنوع - لازم می‌نمود.

در مرحله سوم، نباید منکر شد که آثار تاریخی اگر چه بیشتر جنبه معنوی و روحانی ممکن است داشته باشند، اما در هر حال بیشتر آن‌ها تابع یک نظام اقتصادی خاص هم هستند و علاوه بر آن بسیاری از مجموعه بناها صرفاً جنبه اقتصادی و مادی دارند - از جهت شهرنشینی یا تأمین تجارت و بازرگانی. بنابراین خواه ناخواه تابع عوامل اقتصادی می‌شوند، و به همین دلیل، فصلی در اوضاع اقتصادی گذشته و امروز کرمان نوشته شد. البته نباید انکار کرد که هم اوضاع جغرافیائی و هم احوال اقتصادی روز، از جهت آثارها و ارقام،

مرتباً در تغییر است و علاوه بر آن بسیاری از آمارها و ارقام در این ده سال اخیر تحولات شگرف یافته و هر لحظه دگرگون‌تر می‌شود، چه، ناپایدارترین آمارها، آمار اقتصادی است، با همه اینها نباید فراموش کرد که هر رقمی به هر حال مبنا و پایه‌ای برای سنجش وضع در زمان خود می‌تواند باشد.

در مرحله چهارم، این نکته مسلم است که هر اثر تاریخی، متأثر تام و تمام از اوضاع اجتماعی روزگار خود - خصوصاً از جهت مسائل دینی و مذهبی است - تقریباً هیچ اثر تاریخی نیست که در گوشه و کنار آن، اثری از یک اعتقاد مذهبی نتوان یافت، و این نکته خود در پیدایش آثار تاریخی و نحوه بازگردان آنها آنقدر مهم است که در واقع بدون توجه به آن، هر تحقیقی مستألف از اشتباه خواهد بود. چون قریب دو هزار سال تحولات گوناگون مذهبی، در همه جای ایران، خصوصاً کرمان - اثر مستقیم در نحوه پیدایش آثار تاریخی داشته است، مختصری از تحولات مذهبی کرمان را در برون مختلف نیز مورد بحث قرار داده‌ایم.

در مرحله پنجم، نوع پراکندگی جمعیت، در پیدایش اثر تاریخی مؤثر است. نباید فراموش کرد که قسمت اعظم جمعیت کرمان در دامنه کوهستان بزرگ غربی استان، یعنی از حوالی یزد تا حدود جیرفت و بزمان، پراکنده بوده‌اند، و بیشتر قرن‌ها، اقتصاد شبانی و اندکی کشاورزی - بر این پهنه از سرزمین نفوذ و تأثیر داشته است. شهرهای بزرگ کرمان طبعاً نقاط ارتباط راه‌های جنوب و شمال و

شرق و غرب، و محل دادوستد کالای همین اقوام کوهستان، یا عشایر بوده‌اند. بنابراین اگر در بسیاری ازین قسمت‌ها آثار تاریخی تحت نفوذ نظام عشایر بوده باشد هیچ استبعاد ندارد. پس می‌شود گفت که قبایل و عشایر در حکومت سیاسی کرمان اثر مستقیم داشته‌اند، و شهرهایی که آثار تاریخی دارند، به هر حال متأثر از نظام اقتصادی این عشایر نیز می‌شده‌اند، و از طرف دیگر چون هسته اصلی جمعیت کرمان ساکنان همین کوهستان بوده‌اند - زیرا این نواحی تنها نقطه‌ای بود که از جهت برابری امکان زندگی بشری را فراهم می‌کرد - ازین جهت یک فصل نیز به فواید این ساکنان کوهستان و عشایر کرمان اختصاص داده شد.

این پنج فصل در جلد اول کتاب گرد آمده، و جلد دوم شامل دو فصل آثار مهم تاریخی و عکس‌ها و نقشه‌ها و فهرست‌های مربوط به آن خواهد بود. بنابراین، این هفت فصل برای سرزمینی که روزی پناهگاه حکومت معروف‌ترین حاکم قبل از اسلام کرمان - یعنی هفتواد - بوده است، تحت عنوان «وادی هفتواد» در یک جلد تنظیم یافته و در دسترس خوانندگان ارجمند قرار خواهد گرفت. لزوماً باید عرض کنم، آنچه تنظیم شده البته اولاً از اشتباه و خلل خالی نیست - و امیدوارم خوانندگان مرا به اشتباهاتم آگاه سازند، ثانیاً، اثری نیست که در خور سرزمین گرانقدر و عظیم کرمان بوده باشد، هم چنان که جوابگوی بزرگواری‌های اولیاء انجمن آثار ملی هم

نیست، با همه اینها هر چه هست نشان کوشش در حد توانائی است -
از پوینده ناتوانی که در دشت های بی کران سرزمین هفتواد، مشتاقانه
قدم بر می دارد و از خارمغیلان مشکلات نمی هراسد.

قدم ها مومی و صحرای تفتت خدا می داند و آن کس که رفته
بود این پوینده اقرار دارد که برای ایفای وظیفه خویش، یک دهان
خونده به پهنای فلک، و سینه ای صافتر از آسمان همان سرزمین پاک
در دل شایه های بربناک تابستان، و سرمایه علمی و ذوقی می خواهد
به اندازه و تعداد هزار ستارگان شفاف بی شماری که در دل همان
شبها، آنقدر به زمین نزدیک می شوند که آدم را به هوس می اندازند که
دست فراز کند و مشتکی ستارگان را در دست گیرد و به زمین فرود
آورد! اما این همه در خور کسانی است که سرمایه کافی علمی و ذوقی
در این مایه دارند، نه چون منی که، در هفت آسمانم جز یک ستاره
نیست!

تهران - بهستان ۱۳۵۵

باستانی باریزی